Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 8

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Google Scholar

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 1041 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:
""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali
O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish 16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash 20
Shakarov Zafar Gafforovich

Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему 24
С.С. Исмаилов

"Kreativ iqtisodiyot" va "kreativ industriya": mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili 32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich

Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari 37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li

Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari 41
Sh.B. Donayev

Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir 45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish 49
Idirisov Alisher Otajonovich

Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlari 53
Sultanov Maxmud Axmedovich

Poverty in developing countries: new problems and solutions 57
Amirdjanova Sitora Sunnat kizi

Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики 61
Вохидова Мехри Хасановна

Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран 69
Буранова Лола Вахобовна

Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi 78
Babamatov Tolib Xakimovich

Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari 83
S.A.Karabayev

O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari 90
Yusupov Aziz Shuxratovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 95
Gulbayeva Feruza Islamovna

Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri 102
Sherov Alisher Bakberganovich

Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili 107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi

O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish 111
Umarova Malika Baxtiyarovna

Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций 116
Умида Юлдашева

Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях 120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish 127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari 132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li

Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari 138
Sharipov Narzullo G'ulomovich

O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi 144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi

Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari 148
Jumanazarova Z.K.

Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri 154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich

Oliygohlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari 158
Adizov Sanjar Rashidovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish 165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi

Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме 174
Касимова Зилола Гуламиддиновна

O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantrish 182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li

Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане 186
Шахзод Сайдуллаев

Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish 192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich

Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili 196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich

Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari 200
Bakayev Xurshid Maxmudovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati 206
Normurzayev Umid Xolmurzayevich

Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства 214
Нурутдинова Зухра Алишеровна

Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati 220
Madaminova Sanobar Askarovna

Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari 226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li

Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili 230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish 234
Uzakova Umida Ruziyevna

O'zbekisonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlari 241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li

Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar 247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv 251
Ozoda Batirovna Sakiyeva

Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari 255
N.N.Zikrillayev

Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari 263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna

The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth 268
Almosova Shahnoza Sobirovna

Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish 273
Israilov Rustam Ibragimovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va oʻziga xos xususiyatlari 277
D.D. Suvanova

Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов 283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи

Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan taʼminlashning oʻziga xos xususiyatlari 290
Xannarov Komiljon Karimovich

Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili 296
Yoqubov Murodjon Valibekovich

Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий 302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли

Oʻzbekiston qishloq xoʻjaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi 306
Abdulla Abduqodirov

Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yoʻllari 312
Nasrullayev Feruz Furqatovich

Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati 318
Alimov Nasimjon Hoshimovich

"Istiqlol" memhonxonasi reklama faoliyati tahlili 322
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna

Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar 328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich

Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches 334
Kholmukhamedova Feruza

Современные способы получения нефтяных битумов 338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович

Oʻzbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari 342
Islomov Jamshed Davronovich

Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы 347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна

Sogʻliqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari 351
Qurbanov Jumanazar Omonovich

Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish 354
Uzakov Utkir Abdusattarovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 357
Gulbayeva Feruza Islamovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish 364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li

Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili 369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari 378
Ortiqov Oybek Abdullayevich

Transport infratuzilmasining xususiyatlari 390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi

Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi 394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich

Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar 399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich

To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish 403
Abdusaidov S.J.

Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar 409
Do'stov Firuz Ilxomovich

Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан 414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна

Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан 420
Салиева Екатерина Сергеевна

Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане 427
Татьяна Будей

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari 431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich

Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari 437
Daliyev Xusan Xojakbarovich

Macroeconomic factors in the development of the banking performance 442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi 449
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li

Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO 453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari 458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari 468
Davletov Po'lat Torabayevich

Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni 476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna

Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику 479
Раматов Зафарбек Жуманиязович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning o‘ziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi o‘rni 482
Sherkulov Shohruh Erkin o‘g‘li

Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari 486
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna

Dehqon va tomorqa xo‘jaliklarida sug‘oriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yo‘llari 492
Xo‘jageldiev Chorshanbi Pardayevich

Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions 498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег 506
Якубова Шамшинур Шухратовна

Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения 513
Гафурова Азизахон Фатиховна

Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari 517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna

Ta’limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari 522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna

Integratsiya jarayonida bog‘dorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy o‘zgarishlarga ta’siri 526
Ergashov Ulug‘bek Zoxidjonovich

Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta’siri 532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Qishloq xo‘jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish 535
Turgunov Odilbek Maripovich

Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy o‘sishni ta’minlashdagi rolini baholash 542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich

The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis 549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammat ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod

GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it’s impact to the future 553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna

Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati 557
Karimova Mavjuda Boxodirovna

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalari va ulardan foydalanish yo‘llari 562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o‘g‘li

Temir yo‘l transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati 568
Shukurova Sultana Saidsultanovna

Tashqi savdo va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi 572
Hayitova Nigora Ilxomovna

Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yo‘llari 576
Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich

A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector 583
Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor O‘g‘li, Muhamad Arief Ramdhany

Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана 587
Наврузова Фарогатхон

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе 592
Ширинова Шохсанам Собир кизи

Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия 598
Вахидова Феруза Алимовна

Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari tahlili........ 603
Majidov Faxriddin Abdurazzzok o‘g‘li

Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati 609
Jabborova Dilafruz Sodiq qizi

Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati 614
Ismoilov Narimonjon No‘monjon o‘g‘li

Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari 619
Asrorov Azizbek Isomiddin o‘g‘li

Telekommunikatsiya sanoatining rivojlanish tendensiyalari 625
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich

O‘zbekistonda xizmatlar sohasi va uning amaldagi holati tahlili 631
Suyunov Asror Baxtiyorovich

Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning atrof-muhitni yaxshilash va iqlim o‘zgarishlariga qarshi kurashish munosabatlari tahlili 637
Raximova Mohinur Dilshod qizi

OTMlarining ta’lim faoliyatini boshqarish jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion shakl va metodlar 645
Esanova Shohida Utkirovna

Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy modellashtirishning muhim jihatlari 651
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich, Zokirova Feruza Farxod qizi

Internal factors influencing the competitiveness of the textile industry 657
Ikramova Nodira Burkhon kizi

Mamlakatimiz tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash dolzarbligi 662
Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich, Baltabaev Maxmud Toshpo‘latovich

Xalqaro bozordagi eng katta birlashish va sotib olish (m&a) opertsiyalari bo‘yicha tahlili 667
Ahamdjonov Abdulloh Ahadjon o‘g‘li

The impact of markets for innovative banking products on the economy 675
Abdurakhimova Dilora Karimovna

Increasing the effectiveness of using marketing tools in public transport 686
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, G‘iyosidinov Boburbek Baxtiyor o‘g‘li, Wang Cheng

E-commerce strategies for global market expansion 694
Allanazarova Dilnoza, Gulnora Abdurakhmanova, Vanessa Gaffar

Chinese commercial banks experience in asset diversification 704
Uktamova Nozima Narzulla kizi

Issues of greening the economy in ensuring sustainable economic growth 708
Nurmetova Muyassar Jumanazarovna

“Риск-ориентированный надзор в банковском секторе узбекистана: актуальные практики и вызовы” 712
Суюнов Жасур Бозорович

Рейтинг устойчивости субъектов предпринимательства: некоторые теоретические и практические аспекты 715
Исроилов Баходир Ибрагмович, Ibragimov Bobürshoh Boxodir ugli

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish yo'llari 718
Raxmanov Ilxom Xurramovich

O'zbekistonda moliyaviy razvedka xizmati faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari 725
Abdug'aniyev Uchqun Habibulla o'g'li, G'aniyev Samariddin Murodullo o'g'li

Передовые методы сбора данных для точных маркетинговых исследований 730
Бекназова Комилахон Миркамол кизи

Budjet tashkilotlarida ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish........ 733
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda logistikaning nazariy va uslubiy asoslari........ 740
Mirzanova Nozima Maratovna

Tijorat banklarining transformatsiyalash jarayonlarini masofaviy bank xizmat turlari orqali rivojlantirish 744
Farmanova O'g'iloy Aliqul qizi

Budjet daromadlarini shakllantirishning xorij tajribasi 748
Saipnazarov Shaylavbek Aktamovich

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar – o'zbekistonni yanada rivojlantirish strategiyasining tarbiyaviy omili........ 753
Gulxayo Samandarova Abdukarim qizi

Potential of vineyard tourism in Cappadocia region........ 761
Xashimova Shaxnoza Shuxrat qizi

Aloqa xizmatlarini ko'rsatishning bugungi muammo va yechimlari........ 767
Shirinova Gulnoza Xudoyor qizi

Mamlakatlarga xos xatarlarni baholash metodologiyalari tahlili 771
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li

Tijorat banklarida faktoring operatsiyalariga ta'sir qiluvchi omillarning empirik tahlili........ 779
Usmonov Farrux Farxodovich

A Comprehensive Analysis between Entrepreneurship and Unemployment in Uzbekistan........ 787
Shomurodov Tokhir Boymurod ugli, Rakhmonov Bekzod Sharibjon ugli, Kuziyeva Gulnoza Rashidovna

English language competency as a catalyst for promoting sustainable development education in economics programs 792
Askarova Feruza Abdullaevna

O'zbekiston misolida inson kapitali va tadqiqotlar boshqaruvini tadqiq qilish........ 798
Abdullayev Baxodir

The role of insurance enterprises in securing global maritime trade........ 804
Sohibjamol Abirkulova

Fond bozori orqali investitsiya faoliyatini moliyalashtirish yo'llari........ 809
Haydarov O'ral Axmadovich

Bozor bahosi usullari asosida loyiha tannarxining bir qismi sifatida mehnat xarajatlarini hisoblashning iqtisodiy modeli........ 815
Suvonov Bekniyoz Baxtiyor o'g'li

Анализ теоретического основы государственного внутреннего финансового аудита Республики Узбекистан........ 821
А.Нурниязов, Б. И. Исроилов

O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda infratuzilmaning ahamiyati........ 829
Raxmonov Bekzod Sharibjon o'g'li, Shomurodov Tohir Boymurod o'g'li, Botirova Hulkar Olimjonovna

Innovatsion biznesni rivojlantirishning nazariy jihatlari........ 836
M.E.Ostanova

O'zbekiston respublikasi davlat budjeti daromadlarini o'rta muddatli prognozlash........ 841
Fayzullayev Doston Mahmud o'g'li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Conceptual Foundations of Applying Public-Private Partnership Mechanisms in the Tourism Sector 847
Saidov Utkir Uralboyevich

Tijorat banklarining likvidligini ta'minlashda xorij tajribasi 852
Sattorova Nasiba G'anijon qizi

Sanoat tarmog'ini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini statistik baholash 856
To'rayeva Zilola Turg'unovna

Tadbirkorlik faoliyatida mijozlar bilan barqaror aloqalarni o'rnatishda CRM strategiyalarining roli 860
Xalilova Nafisa Komilovna

Ways to improve the efficiency of banking services in our country 863
Muminova Masuda Bakhtiyorovna

Agrar sohada investitsion loyihalarni tutgan o'rni va o'ziga xos jihatlari 867
Utanov Bunyod Kuvandikovich

Анализ тенденций развития инновационной деятельности свободных экономических зон узбекистана 872
Ачилова Ширин Шавкат кизи

Korxonani boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari 880
Nazarov Sherzod Abdusattor o'g'li

Роль акционерных обществ в национальной экономике: анализ вклада крупных акционерных обществ в валовой внутренний продукт Узбекистана, их роль в создании рабочих мест и осуществлении инновационной деятельности 884
Халекеева Зоя Пирниязовна, Эшов Алишер Ахтамович

Investitsiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini shakllantirishning mohiyati va nazariy asoslari 888
Ashurov Azizbek Asqaraliyevich

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarning ahamiyati 892
Xakimova Gulzora Jamshidovna

Xorijiy mamlakatlar miqyosida elektron xizmatlarning rivojlanish tendensiyalari va ularning ko'rsatkichlari 896
Xudoyorova Mehrangiz

Iqtisodiy o'sish samaradorligini ta'minlashda tabiiy va moliyaviy resurslardan unumli foydalanish masalalari 901
Xomidova Kamola G'olib qizi

"Silk road stations" turizm rastalarini tashkil etish loyihasini amalga oshirishning tashkiliy-iqtisodiy yo'nalishlari 907
Suxrob Ramazonovich Bobokalonov

Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda fond bozorining rolini oshirish mexanizmlari 916
Kamilova Iroda Xusnitdinovna

Transport xizmatlari bozorini shakillantirish va rivojlantirishning respublikamizdagi ahamiyati 921
Muxtorova Indirabonu Yasharbek qizi

Banklarda kredit operatsiyalari hisobi va tahlilini takomillashtirish yo'llari 927
G'olib Tashmanov, Hilolaoy Egamberdiyeva

Innovatsion iqtisodiyotda telemeditsina xizmatlarini tashkil etishning zamonaviy shakllari 933
S.M. Raximova

Marketing tadqiqotlarining iqtisodiy mazmuni, turlari va bozorni segmentlarga ajratish masalalari 937
Valiyeva Aziza

G'allachilik klasterlarini shakllantirishning zarurati, bosqichlari va faoliyatining xususiyatlari 942
Ilmuratov Shavkat Maxsumovich

Boshqaruv hisobi tizimida budjetlashtirishning nazariy-metodologik jihatlari ... 949
Urmanova Umida Xakimdjanovna

Пути обеспечения инвестиционной привлекательности коммерческих банков узбекистана на основе зарубежного опыта ... 954
Тилеумуратов Азамат Азатович

Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari ... 959
Ozatbekov Yusupxon Farxod o'g'li

Mamlakatimizning eksport imkoniyatlari va muammolari ... 964
Ansabxon ZAKIROV

Цифровизация и прогнозные параметры экспортного потенциала субъектов малого бизнеса ... 967
Мирзахаликов Бобир Бахтиёрович

Зелёный энергопереход как фактор устойчивого развития энергетики Узбекистана ... 971
Юсупов Ёкуб Рустамович

Модели и тенденции развития формирующихся финансовых рынков ... 978
Кадирова Хадича Тураевна

Yashil iqtisodiyot xususiyatlari va rivojlanish omillari ... 983
Israilova Shoira Turg'unovna

Davlat moliyaviy nazorati organlarining samaradorligini oshirish yo'nalishlari ... 987
Zuparov Abzaljon Batirjonovich

Методика расчета устойчивого развития предприятий тэк на основе сводных интегральных индексов ... 991
Г.Ж. Аллаева

Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari ... 995
Tursunov Zohidxo'ja Orifovich

Davlat fiskal va monetar siyosatining vujudga kelishi ... 1002
Xudaybergenova Nigora Turgunboyevna

Aksiyadorlik jamiyatlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda banklarning rolini oshirish ... 1005
Saidaxmedova Aida Mirzayevna

Xarajatlar hisobini mhxs asosida tan olishning o'ziga xos xususiyatlari ... 1010
Xaydarova Surayyo Nasirdinovna

Zamonaviy turizm yo'nalishlari yangiliklarini sohaga tadbiq etish va turizm bozorini rivojlantirishda aqlli (smart) texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati ... 1016
Sangirov Utkir Xudoyberdiyevich

Sanoat korxonalarining raqobatdoshligini ta'minlash salohiyati ... 1021
To'raev Sardorbek To'raevich

Kichik biznes subyektlari faoliyatini innovatsion rivojlantirish omillari ... 1025
Musayev Ozodjon Shavkat o'g'li

Agrar soha taraqqiyotida xorijiy investitsiyalarning roli ... 1031
Ko'chqarov Fayzullo Abdujabborovich, Mamatov Baxadir Safaraliyevich

AGRAR SOHA TARAQQIYOTIDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING ROLI

Ko'chqarov Fayzullo Abdujabborovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

ORCID:0009-0004-6227-5103

Mamatov Baxadir Safaraliyevich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
professori, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

ORCID: 0009-0004-6227-5103

Annotatsiya: Maqolada agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning ilmiy-nazariy asoslari tadqiq qilingan. Investitsiyalarning mazmun va mohiyatini ifoda etuvchi ta'riflar tahlil qilingan hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan. Xorijiy investitsiyalarning ichki investitsiyalardan farqli o'laroq agrar soha taraqqiyotidagi roli ochib berilgan. Agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish xususiyatlari, maqsadlari, shakllari va bosqichlari yoritilgan. Agrar sohada investitsiya muhitiga ta'sir etuvchi omillar tavsiflangan va tasniflangan. Tadqiqot natijalari asosida agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: agrar, agrar soha, qishloq xo'jaligi, investitsiya, investitsiya faoliyati, xorijiy investitsiyalar, investitsiya muhiti, asosiy kapital, aylanma kapital, ishlab chiqarish fondlari, mehnat unumdorligi, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi, investitsiya loyihalari, risklar.

Abstract: This article examines the scientific and theoretical foundations of attracting foreign investment in the agricultural sector. Definitions expressing the content and essence of investments were analyzed and their specific characteristics were identified. The role of foreign investments in the development of the agricultural sector, as opposed to domestic investments, is revealed. The features, goals, forms and stages of attracting foreign investment in the agricultural sector are considered. The factors influencing the investment environment in the agricultural sector are described and classified. Based on the results of the study, practical recommendations were developed for the development of attracting foreign investment in the agricultural sector.

Key words: agricultural sector, agriculture, investments, investment activity, foreign investments, investment environment, capital, working capital, production funds, labor productivity, agriculture, forestry and fisheries, investment projects, risks.

Аннотация: В данной статье исследуются научно-теоретические основы привлечения иностранных инвестиций в аграрный сектор. Были проанализированы определения, выражающие содержание и сущность инвестиций, и выявлены их специфические характеристики. Выявлена роль иностранных инвестиций в развитии аграрной сферы, в отличие от внутренних инвестиций. Рассмотрены особенности, цели, формы и этапы привлечения иностранных инвестиций в аграрную сферу. Описаны и классифицированы факторы, влияющие на инвестиционную среду в аграрном секторе. По результатам исследования были разработаны практические рекомендации по развитию привлечения иностранных инвестиций в аграрный сектор.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, инвестиции, инвестиционная деятельность, иностранные инвестиции, инвестиционная среда, капитал, оборотные средства, производственные фонды, производительность труда, сельское, лесное и рыбное хозяйство, инвестиционные проекты, риски.

KIRISH

Jahon miqyosida agrar soha har qanday iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi, daromad, oziq-ovqat va mehnatning asosiy manbai hisoblanadi. Shu munosabat bilan agrar sohada iqtisodiy oʻsishni taʼminlash, ishlab chiqarishdagi yuqori samaradorlikka erishish, ish bilan bandlikni taʼminlash, aholining turmush darajasini oshirish, asosiy kapitalni modernizatsiya qilish kabi mavjud muammolarning ijobiy yechimi sifatida qishloq xoʻjaligiga investitsiyalar kiritishga, ayniqsa toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga va ulardan samarali foydalanishga asosiy eʼtibor qaratilmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning Oziq-ovqat va qishloq xoʻjaligi assotsiatsiyasi (FAO – Food and Agriculture Organization) hisob-kitoblariga koʻra, «Dunyo aholisining 67 foizi qishloq xoʻjaligida band. Agrar soha jahon yalpi ichki mahsulotining 39,5 foizini va global eksportning 43 foizini tashkil qiladi» [1]. «2022 yilda 691 milliondan 783 milliongacha odam ochlikdan aziyat chekkan va oziq-ovqat xavfsizligiga duch kelayotgan dunyo aholisining ulushi sezilarli darajada oshdi: 2019 yildagi 25,3 foizdan 2022 yilga kelib 29,6 foizgacha» [2].

Bunday holat dunyoda toʻyib ovqatlanmaydiganlar sonining koʻpayib borayotganligini hamda oziq-ovqat xavfsizligiga duch kelayotgan dunyo aholisi ulushining sezilarli darajada yuqori ekanligini koʻrsatadi. «Hisob-kitoblarga koʻra, global miqyosda 2030 yilga qadar ochlikni bartaraf etish uchun yiliga 265 mlrd. AQSH dollari miqdorida qoʻshimcha investitsiyalar talab qilinadi» [3].

Agrar soha mikro va makro darajada uzoq muddatli investitsiyalarning yetishmasligi natijasida aziyat chekmoqda. Agrar sohaga investitsiyalar dunyoda ijtimoiy himoyaga muhtoj boʻlgan, kam taʼminlangan, nochor oilalarning aksariyati yashaydigan qishloq joylarida kambagʻallikni kamaytirishning muhim va samarali strategiyasidir.

Chunki, investitsiyalar qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishi samaradorligini, mehnat unumdorligini va hosildorlikni oshiradi, bozorlarni maqbul narxlarda oziq-ovqat va isteʼmol tovarlari bilan taʼminlaydi, qishloq va shahar isteʼmolchilari uchun oziq-ovqat mahsulotlarini yanada arzonlashtiradi. Shu munosabat bilan agrar sohada xorijiy investitsiyalarni oʻzlashtirish va investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni takomillashtirish asosida taraqqiy ettirish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Jahon amaliyotida agrar sohaga investitsiyalar jalb qilish, qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarish loyihalariga sarmoya kiritish foyda olish uchun eng muhim iqtisodiy faoliyatlardan biridir. Mohiyat jihatdan agrar sohani investitsiyalash, qishloq xoʻjaligiga sarmoya kiritish maʼlum muddatdan soʻng bir muncha yuqori daromad va samaradorlikka erishish uchun mavjud resurslardan samarali foydalanishni anglatadi. Agrar sohada qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun ishlab chiqarish omillari (yer, mehnat va sarmoya)ni birlashtirish va ulardan foydalanish isteʼmolchilarning ehtiyojlarini qondirish va eng yaxshi natijalarga erishish mumkin. Natijalar mavjud iqtisodiy tizimga qarab farq qiladi, chunki qishloq xoʻjaligiga investitsiyalar maksimal iqtisodiy daromad, yaʼni eng katta foyda keltirishi kerak. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) Bosh kotibi Matiasa Kormannaning soʻzlariga koʻra, «keyingi oʻn yillikda innovatsiyalarga sarmoya (investitsiya) kiritish va samaradorlikni oshirish orqali oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlashga erishish mumkin» [4]. Bu shuni anglatadiki, qishloq xoʻjaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning global oʻsishi qishloq xoʻjaligiga moʻljallangan yer maydonlarining kengayishi hisobiga emas, balki investitsiyalar hisobiga hosildorlikni oshirish orqali erishiladi va bu hol oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlash imkonini yaratadi.

Jahon banki va boshqa nufuzli xalqaro moliyaviy tashkilotlarning tajribalari koʻrsatishicha, «rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishiga investitsiyalarning yetishmasligi yoki yetarli miqdorda jalb qilinmasligi ularning oziq-ovqat xavfsizligi uchun jiddiy salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin» [5]. Shu munosabat bilan agrar sohaga chet el investitsiyalarini jalb qilishdagi muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqish, chet el investitsiyalarini jalb qilish mexanizmini takomillashtirish boʻyicha takliflar ishlab chiqishning zarurligi mavzuning dolzarbligini aks ettiradi va ushbu masalalarni chuqur tadqiq etishni taqozo etadi.

Oʻzbekiston iqtisodiyotini chuqur isloh qilish va taraqqiyotini taʼminlash uchun qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarda qishloq xoʻjaligiga moʻljallangan yerlardan unumli foydalanish, agrar sohada klasterlar faoliyatini takomillashtirish, qishloq xoʻjaligida yuqori oʻsish surʼatlarini taʼminlash, hosildorlik va rentabellik darajasini keskin oshirish, qishloq xoʻjaligini davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash koʻlamini kengaytirish, agrar sohada eksport hajmini oshirish, birinchi navbatda, xorijiy investitsiyalarning faol jalb qilinishini taqozo etadi. «Qishloq xoʻjaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar

daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo‘jaligining yillik o‘sishini kamida 5 foizga yetkazish» [6] hamda «qishloq xo‘jaligi sohasida eksport hajmini yiliga 10 milliard dollarga yetkazish» [7] kabi muhim vazifalar belgilab olindi. Bunday dolzarb vazifalarni samarali ijrosining ta’minlanashida xorijiy investitsiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish borasida xorijlik va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan qator ilmiy izlanishlar olib borilgan, amaliy natijalarga erishilgan va ilmiy xulosalar shakllantirilgan. Shu munosabat bilan, eng avvalo, «agrar soha», «investitsiyalar», «xorijiy investitsiyalar» tushunchalarining mazmun-mohiyati va xususiyatlarini nazariy jihatdan asoslab, so‘ngra ularning har biriga alohida e’tibor bergan holda agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmini takomillashtirish masalasini ko‘rib chiqish mumkin.

Mavjud ilmiy manbalarda «agrar» [8] tushunchasi (lot. agrarius – yerga, dalaga oid) – yer-suv, yerga egalik va yer-suvdan foydalanishga oid munosabatlarni anglatadi. «Agrar soha» tushunchasini ikki xil talqin qilish mumkin. So‘zning tor ma’nosida bu qishloq xo‘jaligi, ya’ni qayta ishlash tarmoqlari uchun oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi xomashyosi ishlab chiqarishdir. Keng ma’noda agrar soha evolyutsiyasi jarayonida mustaqil sanoat tarmoqlari qishloq xo‘jaligidan ajralib chiqa boshladi, ilgari qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari tomonidan bajarilgan funksiyalarni o‘z zimmasiga oldi: qishloq xo‘jaligi uchun ishlab chiqarish vositalarini ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, qadoqlash, saqlash va tashish, mineral o‘g‘itlarni joriy etish bo‘yicha ishlar, melioratsiya, qishloq xo‘jaligi sektori uchun ishlab chiqarish xizmatlarining butun tizimidir. Agrar soha bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan iqtisodiyot tarmoqlarining butun zanjiri shakllangan va ushbu tarmoqlarning umumiyligi agrosanoat majmuasi deb nomlandi.

«Bugungi kunda respublikamizda qishloq xo‘jaligining asosiy ishlab chiqaruvchilari – fermer xo‘jaliklari, dehqon xo‘jaliklari yoki aholining shaxsiy yordamchi xo‘jaliklari hamda qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlaridan iborat» [9]. Agrar soha – bu aholini oziq-ovqat bilan ta’minlash va bir qator sanoat tarmoqlari uchun xomashyo olishga qaratilgan iqtisodiyotning muhim tarmog‘i. Agrosanoat majmuasining eng muhim bo‘g‘ini sifatida qishloq xo‘jaligi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlaridan ishlab chiqarishning mavsumiy tabiati, yerdan mehnat obyekti va vositasi sifatida foydalanish va tabiiy sharoitlarga kuchli bog‘liqligi bilan ajralib turadi. Shu nuqtayi nazardan ushbu soha investitsiyalarga doimo muhtoj.

Investitsiyalarning agrar soha taraqqiyotidagi ahamiyati bo‘yicha ilk ilmiy-nazariy qarashlar Fransua Kene asarlarida uchraydi. Uning fikricha, «faqat qishloq xo‘jaligida «toza mahsulot» ishlab chiqariladi, fizokratlar ta’limoti bo‘yicha iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi kuch sifatida savdo yoki ishlab chiqarish emas, balki qishloq xo‘jaligi qaraladi. Yerga egalik qilish va xo‘jalik yuritish uchun chorva mollari va yerni haydash uskunalari, urug‘liklar sotib olish kerak. Molxonalar qurish, kanallar qazish, quvurlar yotqazish, ishchilarni yollash bo‘yicha xarajatlarni amalga oshirish kerak» [10]. F.Kene ushbu fikri orqali xo‘jalik yuritish uchun zaruriy mehnat vositalari va predmetlarini xarid qilish asosida investitsiyaviy faoliyatni tashkil etishni, qishloq xo‘jaligiga investitsiyalar jalb qilish zarurligini nazarda tutadi. Shuningdek, tarmoqlar bo‘yicha investitsiyalarni jalb qilishda uning ijtimoiy-iqtisodiy samarasi yuzasidan nisbiy ustunlik agrar soha ekanligiga urg‘u berib o‘tgan.

Iqtisodchi-olimlardan M.Donkt, F.Chan, A.Silvestrini fikricha, «agrar sohaga yo‘naltirilgan xorijiy investitsiyalar qishloq xo‘jaligi mahsulotlari (xizmatlari) ishlab chiqarilishini intensiv rivojlantirib, mehnat unumdorligini oshiradi. Aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarda uy xo‘jaliklarining turmush tarzi qishloq xo‘jaligi sohasiga tayanadi, ularning farovonligi bevosita ular ixtiyoridagi resurslardan samarali foydalanishiga bog‘liq» [11]. Darhaqiqat, qishloq xo‘jaligida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan xorijiy investitsiyalar qishloq xo‘jaligi yalpi ichki mahsuloti ishlab chiqarish hajmining o‘sishiga olib keladi, intensiv rivojlanish esa qishloq xo‘jaligida resurstejam texnika-texnologiyalardan foydalanish asosida mehnat unumdorligini ta’minlaydi.

MDH mamlakatlari iqtisodchi-olimlari ham juda chuqur va tizimli tarzda bo‘lmasa-da, agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga e’tibor qaratishgan. Xususan, I.Sigidovning ilmiy tadqiqotlarida «agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning zarurligi qishloq xo‘jaligidagi moddiy-texnik ta’minotdagi uzilishlar, mashina va uskunalarni ta’mirlash va ularga texnik xizmat ko‘rsatishdagi muammolar, ehtiyot qismlarning yetishmasligi kabi muammolar bilan izohlangan va bu hol qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Buning yechimi sifatida, ya’ni asosiy kapitalni modernizatsiya qilishda moliyalashtirishning muqobil shakli hisoblangan lizingni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan» [12]. Fikrimizcha, I.Sigidovning ushbu fikri agrar

sohani moliyaviy qo'llab-quvvatlash, uni modernizatsiya qilish, asosiy kapitalni yangilash orqali raqobatbardosh qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirish va eksport imkoniyatlarini yanada oshirish imkonini beradi. Sababi, lizing bir vaqtning o'zida moliyalashtirish va yangi texnika-texnologiyalarni xarid qilish masalalarini hal etish, aylanma mablag'larni to'ldirish hamda boshqa ehtiyojlar uchun mablag'larni ozod qilish imkonini beruvchi noan'anaviy moliyaviy vositadir. Biroq, birinchidan, bugungi kunda tijorat banklari va lizing kompaniyalari tomonidan mamlakatimiz hududida faoliyat ko'rsatadigan fermer xo'jaliklariga berilgan lizing kreditlarining foiz stavkalari nisbatan yuqori darajada, ikkinchidan, tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlar va boshqa omillar sabab agrar soha korxonalarida pul oqimining susayishi natijasida ular lizing to'lovlarini o'z muddatida amalga oshirish imkoniga ega bo'lmay qoladi, oqibatda banklar va lizing kompaniyalari tomonidan qishloq xo'jaligi korxonalarini lizing asosida moliyalashtirish yuqori risk operatsiya sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan agrar soha korxonalariga lizing imtiyozli shartlarda va uzoq muddatga berilishi maqsadga muvofiqdir.

D.Alimjonova fikricha, «agrar sohaga yo'naltirilgan to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida iqtisodiy o'sishga erishishning eng samarali usulidir. Bunda qishloq xo'jaligi korxonalariga sarmoya kiritish u yoki bu darajada nazorat o'rnatishni o'z ichiga oladi, aks holda mablag'larni qaytarmaslik xavfi yuqori bo'ladi. Shu bois agrar sohaga xorijiy investitsiyalar jalb qilishni qo'shma korxona tashkil etish tarzida amalga oshirish zarur» [13] ligini ta'kidlaydi. Biroq, agrar sohaga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning o'ziga xos talablari mavjud. Xususan, «Xalqaro valyuta jamg'amasi (XVJ)ning ta'rifiga ko'ra, to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar – bu chet el egasi aksiyadorlik jamiyatining ustav kapitalining kamida 25 foiziga egalik qilishini anglatadi. AQSH qonunchiligiga ko'ra bu ko'rsatkich kamida 10 foizni, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida – 20-25 foizni tashkil, Rossiya Federatsiyasida 10 foizni, Kanada, Avstraliya va Yangi Zellandiyada 50 foizni tashkil qiladi» [14]. O'zbekiston qonunchiligida «chet ellik investorning hukumat kafolatlarisiz, tavakkalchilik sharoitlarida o'z mablag'lari yoki qarz mablag'lari hisobidan investitsiyalari – to'g'ridan to'g'ri chet el investitsiyalari» [15] sifatida e'tirof etilgan. Fikrimizcha, agrar sohaga to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning jalb qilinishi qishloq xo'jaligida yangi korxonalar tashkil etish va faoliyat yuritayotganlarini sotib olish yoki qo'shib olish yo'li bilan amalga oshiriladi va bunda chet ellik investorlarning maqsadi, nafaqat, daromad olish, balki ta'sir doirasini kengaytirish, kelajakdagi ikki tomonlama moliyaviy manfaatlarni ta'minlash, korxonani boshqarishda bevosita ishtirok etish huquqini qo'lga kiritishdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Agrar soha taraqqiyotida xorijiy investitsiyalarning o'rni va ahamiyati bo'yicha dunyo iqtisodchi-olimlari tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, ma'lumotlar to'plash, tahlil qilish, sintezlash, mantiqiy fikrlar, guruhlash kabi iqtisodiy tadqiqot usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Investitsiyalar agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmini takomillashtirishda birinchi navbatda e'tiborga olinishi kerak va ular o'ziga xos tayanch nuqtasi hisoblanadi. Hozirgi kunga qadar investitsiyalarning mazmun-mohiyati xorijlik va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan turlicha talqin qilinib kelinayotganligini alohida qayd etish zarur (1-jadvalga qarang).

Investitsiyalarning mohiyati va mazmuni O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, O'zbek tilining izohli lug'ati va milliy qonunchilikda ham o'z ifodasini topgan. Jumladan: «investitsiya (lot. investio – o'rash) – iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida o'z mamlakatida yoki xorijda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq muddatli kapital kiritish (qo'yish)dir» [16]; «investitsiya (nem. investition, lot. investire – kiyintirmoq, sarpo bermoq) mamlakat ichkarisida yoki chet elda foyda ko'rish maqsadida biror korxonaga, iqtisodiyotning muayyan tarmog'iga kapital qo'yish, kiritish va shunday kapitalning o'zi» [17]; «investor tomonidan foyda olish maqsadida ijtimoiy soha, tadbirkorlik, ilmiy va boshqa faoliyat turlari obyektlariga tavakkalchiliklar asosida kiritiladigan moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlar, shu jumladan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar, shuningdek reinvestitsiyalar» [18].

Investitsiyalarning mulkiy, moliyaviy va intellektual turlari ko'pgina adabiyotlarda yetarlicha yoritib berilganligi, undagi fikrlarga, asosan, qo'shilishimiz sababli, ularning mazmun-mohiyati va xususiyatlari to'g'risida alohida va atroflicha to'xtalib o'tirmadik.

1-jadval. Investitsiyalarning mazmun-mohiyatini ifoda etuvchi ta’riflar[1].

Mazmun-mohiyati	Mualliflar
Investitsiyalar kelgusida (ehtimol nomuayyan) qiymatlik olish maqsadida hozirgi vaqtda muayyan qiymatlikdan voz kechishdir.	Sharp U., Aleksandr G., Beyli Dj. Investitsii: Per. s. angl. – M.: «INFRA-M», 2001. – S. 979.
Investitsiya (investment) – bu moddiy zaxiralarning koʻpayishi, ishlab chiqarish vositalarining jamgʻarilishi va ishlab chiqarishga yoʻnaltirilgan xarajatlar.	Makkonnell, Kempbell R. Ekonomiks (prinsipi, problemi i politika). Per. s angl. – M: «Respublika», 1992. – S. 388.
Investitsiyalar – qoʻyilmaning kelgusida oʻsishini ta’minlash maqsadida bugungi iste’moldan voz kechish.	Pol A. Samuelson, Vilyam D.Nordxaus. Ekonomika: Per. s angl. – M.: «BINOM», «LBZ», 1997. – C. 783.
Investitsiya – ishlab chiqarish davri davomida paydo boʻlgan kapital qoʻyilma qiymatining joriy oʻsishi. Bu oʻsha davrdagi foydaning iste’mol uchun ishlatilmagan qismi hisoblanadi.	Keyns Dj.M. Obshaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg: per. s angl. – M.: «Getos ARV», 1999. – S. 352.
Investitsiyalar – bu iqtisodiy tizimda harakatdagi kapital hajmining koʻpayishi, ya’ni insonlar tomonidan amalga oshiriladigan ishlab chiqarish resurslari ta’minotining koʻpayishi.	Dolan E.D., Lindsey D.Ye. Rinok: mikroekonomicheskaya model: Per. s angl. – SPb.: «Ekonomika», 1992. – S. 13.
Investitsiya – moliyaviy va moddiy-texnik resurslarni iqtisodiy (daromad, foyda) foyda olish yoki ijtimoiy, ekologik va siyosiy samaraga erishish maqsadidagi qoʻyilmalardir.	Investitsii: uchebnoye posobiye dlya studentov napravleniya «Ekonomika» / sost. T.V.Denisova, I.G.Nuretdinov, Yu.V.Nuretdinova. – Ulyanovsk: «UlGTU», 2017. – S. 22.
Investitsiya – bu daromad olish maqsadida moddiy va nomoddiy obyektlarga joylashtiriladigan qoʻyilmalardir.	Askinadzi, V.M. Investitsii: uchebnik dlya bakalavrov. – M.: «Yurayt», 2019. – S. 11-12.
Investitsiya – foyda olish yoki boshqa samaraga erishish maqsadida tadbirkorlik va boshqa faoliyat obyektlariga joylashtiriladigan pul mablagʻlari, qimmatli qogʻozlar, mol-mulklar, pul qiymatiga ega boʻlgan mulkiy va boshqa huquqlar.	Yuzvovich L.I. i dr. Investitsii i investitsionnaya deyatelnost: uchebnik. – Yekaterinburg: «Ural. un-ta», 2021. – S. 400.
Investitsiya – foyda olish yoki boshqa samaralarga erishish maqsadida oʻz yoki oʻzga mamlakatning turli tarmoqlariga, tadbirkorlik loyihalari, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar va innovatsion loyihalarga yoʻnaltirilgan pul mablagʻlarini uzoq muddatga joylashtirish.	Neshitoy A.S. Investitsii: Uchebnik. – 5-ye izd. pererab. i ispr. – M.: «Dashkov i K0», 2007. – S. 13-14.
Foyda (daromad) olish va ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida pul mablagʻlari, maqsadli bank omonatlari, aksiyalar va boshqa qimatbaho qogʻozlar, texnologiyalar, mashinalar, asbob-uskunalar, litsenziyalar, kreditlar, boshqa har xil mulklar yoki mulkiy huquqlar hamda intellektual boyliklarni tadbirkorlik va faoliyatning boshqa turlari obyektlariga qoʻyilishining barchasi investitsiyalar hisoblanadi.	Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2019. – Б. 761.
Investitsiyalar – foyda olish hamda ijobiy ijtimoiy samaraga erishish maqsadida tadbirkorlik obyektlariga va boshqa faoliyat turlariga qoʻyiladigan pul mablagʻlari, banklarning maqsadli omonatlari, aksiyalar, boshqa qimmatli qogʻozlar, texnologiyalar, mashinalar, uskunalar, litsenziyalar, kreditlar, har qanday boshqa mol-mulk yoki mulkiy huquqlar, intellektual boyliklar.	Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. Oʻquv qoʻllanma. – T.: «Moliya», 2010. – B. 303.
Investitsiya – bu aniq va ishonchli manbalardan mablagʻlar olish, ularni asosli holda safarbar etish, risklar darajasini hisobga olgan holda kapital qiymatini saqlash va koʻzlangan samarani olishdan iborat boʻladi.	Gʻozibekov D. Gʻ. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – T.: «Moliya», 2003. – B. 26.

1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlar asosida bir necha muhim xulosalarni chiqarish mumkin:

Birinchidan, investitsiyalar mazmuniga tadbirkorlik obyektlariga investitsiya qilingan pul mablagʻlari, qimmatli qogʻozlar, boshqa mol-mulklar, shu jumladan mulkiy huquqlar, pul qiymatiga ega boʻlgan boshqa huquqlar sifatida qaralmoqda.

1 Жадвал тадқиқот натижаларига кўра муаллиф томонидан шакллантирилган. Уни шакллантиришда турли манбаларда инвестицияларга берилган таърифларнинг мазмуни таҳлил қилинган.

Ikkinchidan, investitsiyaning mohiyati – daromad (foyda) yoki ijtimoiy samara olish uchun kapitalni uzoq muddatli asosda joylashtirish sifatida e'tirof etilmoqda.

Uchinchidan, investitsiyalar – foyda (daromad) olish va boshqa ijobiy samaraga erishish uchun tadbirkorlik faoliyati obyektlariga maqsadli kapital qo'yish shaklida amalga oshiriladigan xarajatlar tarzida talqin qilinmoqda.

To'rtinchidan, investitsiyalarning moddiy va nomoddiy boyliklar hamda ularga bo'lgan huquqlardan iboratligi qayd etilmoqda.

Beshinchidan, kelgusida (ehtimol nomuayyan) qiymatlik olish maqsadida hozirgi vaqtda muayyan qiymatlikdan, joriy iste'moldan voz kechishga investitsiya deyilmoqda.

O'rganishlar natijasida ma'lum bo'ldiki, investitsiyalar mazmuniga berilgan ta'riflarda yagona yondashuv mavjud emas. Fikrimizcha, investitsiyalarning mazmun-mohiyatini ifoda etuvchi eng muhim xarakterli belgilardan birinchisi mohiyatan ularning foyda (daromad, ijtimoiy samara, naf) olishga qaratilganidir. Investorlar turli mablag'larni joylashtirishlarida, eng avvalo, o'z maqsadlarini ko'zlaydi va bu maqsadlar har doim ham umumiqtisodiy manfaatlarga mos kelmasligi mumkin. Ikkinchi muhim xarakterli belgisi – bu investitsiyalarning turli shakldagi mablag' (resurs)lardan iborat ekanligi. Haqiqatdan ham investitsiyalash jarayonida talab, taklif va bahoga ega turli moddiy, moliyaviy, mulkiy, intellektual resurslardan foydalaniladi. Uchinchsi muhim xarakterli belgisi sarmoyaning harakatlanishi bilan ifodalanadi. Xususan, sarmoyalar investitsiyalarga aylanishi uchun iqtisodiyotning tarmoq va sohalariga, tadbirkorlik obyektlariga sarflanishini taqozo etadi va xarajatlar ko'rinishiga ega bo'ladi. Shu nuqati nazardan investorlar tomonidan xarajatlar tarzida iqtisodiy va boshqa faoliyat obyektlariga joylashtiriluvchi turli ko'rinishlarga ega boylik (resurs)lar investitsiyalarga aylanadi.

Shunday qilib, yuqorida bayon etilganlarga asoslanib, fikrimizcha, investitsiyalarning mazmun-mohiyatini ifoda etuvchi quyidagicha ta'rif berish o'rinli: foyda (daromad, naf) olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida turli obyektlarga joylashtiriluvchi moddiy va nomoddiy boyliklarga investitsiyalar deyiladi. Shuni alohida qayd etish zarurki, «xorijiy» so'zi investitsiyalarning mohiyatini emas, aksincha uning chetdan, tashqaridan, chet eldan, xorijdan, chet ellik investorlar tomonidan joylashtirilishini tavsiflaydi. Shu munosabat bilan xorijiy investorlar tomonidan foyda (daromad, naf) olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida turli obyektlarga joylashtiriluvchi moddiy va nomoddiy boyliklarga xorijiy investitsiyalar deyiladi.

Yuqorida bayon qilinganlardan kelib chiqib, agrar sohada xorijiy investitsiyalarning mazmun-mohiyatini oydinlashtirishda ikki yondashuv mavjudligini qayd etish mumkin: birinchisi, qishloq xo'jaligida asosiy va aylanma ishlab chiqarish fondlarini takror ishlab chiqarish uchun zaruriy resurslar majmuasi; ikkinchisi, asosiy va aylanma ishlab chiqarish fondlarini maqsadli shakllantirish bilan bog'liq xarajatlar.

Amalga oshirilgan tadqiqotlar va qiyosiy o'rganishlar natijasi ko'rsatishicha, xorijiy investitsiyalarning ichki investitsiyalardan farqli o'laroq agrar soha taraqqiyotidagi roli quyidagilar bilan belgilanadi:

- Xorijiy investitsiyalar kapitalning qo'shimcha manbai bo'lib, qishloq xo'jaligida asosiy vositalarni yangilash va texnik qayta qurollantirish, agrar investitsiya siyosatini amalga oshirish orqali qishloq xo'jaligi rivojlanishini ta'minlash, bozorni raqobatbardosh tovarlar va xizmatlar bilan to'ldirish uchun mamlakat resurslarini sezilarli darajada oshiradi;
- Qishloq xo'jaligida ilg'or texnologiyalar, nou-xau, zamonaviy menejment va marketing usullarini joriy etish uchun mablag' manbai bo'lib xizmat qiladi;
- Agrar sohada yangi texnologiyalar, bozor mexanizmlari va xalqaro tajribadan samarali foydalanadigan kadrlarni tayyorlash masalalari ijobiy hal etiladi;
- Agrar sohada chet ellik investorlarning investitsiya qilingan mablag'larining rentabelligini ta'minlaydi va shu bilan birga mahalliy va xorijiy investorlar uchun qulay investitsiya muhitini shakllantirish jarayonini tezlashtiradi;
- Qishloq xo'jaligida samarali integratsiya jarayonlarini rivojlantirishga, milliy iqtisodiyotni jahon iqtisodiyotiga kiritishga yordam beradi, xalqaro mehnat taqsimotining afzalliklaridan mohirona foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Investitsiyalar agrar sohaning barcha tarmoqlariga, xususan: qishloq xo'jaligiga ishlab chiqarish vositalari, mineral o'g'itlar va kimyoviy vositalar yetkazib beradigan sanoat korxonalari; fermer va dehqon xo'jaliklari, agrofirmalar hamda boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari; qishloq xo'jaligidagi mahsulotlarni qayta ishlash va sotish kabi vazifalarni bajaruvchi korxonalar; qishloq xo'jaligi infratuzilmasiga xizmat qiluvchi tarmoq korxonalariga kiritilib, ularning iqtisodiy barqaror faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

Agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mazmun-mohiyati va ahamiyatini aniqlab berishga o'z hissasini qo'shishi lozim bo'lgan uning muhim o'ziga xos xususiyatlarini, shakllari va bosqichlarini yanada tushunarliroq bo'lishi uchun quyidagicha tavsiflash va tasniflash mumkin (1-rasmga qarang).

Agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish

xususiyatlari

– chet ellik investorlar tomonidan foyda (daromad, naf) olish maqsadida agrar sohani rivojlantirish uchun muayyan muddatga sarflangan barcha turdagi boyliklar;
– agrar sohada asosiy va aylanma ishlab chiqarish fondlarini maqsadli shakllantirish bilan bog‘liq xarajatlar hamda asosiy va aylanma ishlab chiqarish fondlarini takror ishlab chiqarish uchun zaruriy resurslar majmui;
– nisbatan uzoqroq muddatda joylashtirilishi, tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlariga bog‘liqligi;
– boshqa tarmoqlarda kapital aylanishi qishloq xo‘jaligidagiga nisbatan bir necha marta yuqoriligi va qishloq xo‘jaligida kapitalning sekin aylanishi bu tarmoqqa xorijiy investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini keskin cheklashi;
– yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, yangi yerlarni o‘zlashtirish va sug‘orish tarmoqlarini barpo etish, ishlab chiqarishni texnik qurollantirish, fan – texnika yutuqlari va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish, ekologik vaziyatni barqaror ushlab turish kabi muhim tadbirlarni amalga oshirish uchun yirik miqdordagi xorijiy sarmoyalarni talab etishi;
– qishloq xo‘jaligida asosiy vositalarni yangilash va texnik qayta qurollantirish, ilg‘or texnologiyalar, nou-xau, zamonaviy menejment va marketing usullarini joriy etish.

maqsadlari

– aholining yuqori sifatli oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish uchun agrosanoat majmui faoliyati samaradorligini oshirish;
– oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash;
– agrosanta majmuasining u yoki bu mahsulotlarini ishlab chiqarish ixtisoslashgan korxonalarning rentabelligini ta’minlash;
– qishloq xo‘jaligida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash asosida yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish va eksport salohiyatini oshirish;
– va boshqalar

shakllari

– to‘g‘ridan to‘g‘ri (qishloq xo‘jaligida asosiy fondlarni yaratish va takror ishlab chiqarish, texnika-texnologiyalarni modernizatsiya qilish, texnik jihatdan qayta jihozlash, aksiyalar nazorat paketini sotib olish va h.k.), portfel (aksiyalar, korporativ, infratuzilmaviy va davlat obligatsiyalariga, shuningdek qimmatli qog‘ozlarning boshqa turlariga kiritiladigan investitsiyalar) va boshqa (agrar sohaga xalqaro kreditlarni jalb qilish, qishloq xo‘jaligi mutaxasislarini o‘qitish, ularning salohiyatini, malakasini oshirish va h.k.) investitsiyalar shaklida joylashtirish;
– qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida korxonalar tashkil etish yoki ularning ustav fondlarida (ustav kapitallarida) ulushli tarzda, shu jumladan mol-mulk va aksiyalar (ulushlar) sotib olish yo‘li bilan ishtirok etish;
– qishloq xo‘jaligida yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni, boshqa tabiiy resurslarga egalik qilish va ulardan foydalanish huquqlarini olish;
– qishloq xo‘jaligi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun chet el investitsiyalarini, yuqori texnologiyalar hamda boshqaruv tajribasini jalb etish maqsadida maxsus huquqiy rejimga ega bo‘lgan maxsus agrar iqtisodiy zonalalar tashkil etish.

bosqichlar

– qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilotlar, fermer va dehqon xo‘jaliklarining moliyaviy imkoniyatlarini baholash;
– qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilotlar, fermer va dehqon xo‘jaliklarida moliyaviy xavfsizlik asoslarini yaratish;
– agrar sohaga jalb qilinayotgan xorijiy investitsiyalar maqsadlarini aniqlash;
– qishloq xo‘jaligiga xorijiy investitsiyalarni kiritish bilan bog‘liq risklarni aniqlash va ularning oldini olish, himoyalanish choralarini ko‘rish;
– agrar sohaga jalb qilinayotgan xorijiy investitsiyalarning strategiyasini aniqlash;
– agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni kiritish uchun loyihalarni tanlash, tahlil qilish va baholash (NPV, IRR, PI, DPP)

1-rasm. Agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish xususiyatlari, maqsadlari, shakllari va bosqichlari[2].

2 Тадқиқот натижалари асосида ишлаб чиқилган.

Fikrimizcha, biz tomonimizda ishlab chiqilgan va agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mazmun-mohiyati va ahamiyatini yanada kengroq, to‘laroq shaklda ochib berishga xizmat qiluvchi 1-rasm ma’lumotlarida agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mohiyati, sarmoyalarning yo‘nalishlari, maqsadlari, imkoniyatlari, tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlarga bog‘liqligi, zarurligi va ahamiyat ochib berilgan. Shuningdek, agrar sohaga jalb qilinadigan xorijiy investitsiyalarning uch turdan iboratligi, qanday shakllarda amalga oshirilishi hamda qishloq xo‘jaligida xorijiy investitsiyalar amalga oshirish bosqichlari qisqaroq shaklda bayon qilingan.

O‘z navbatida, agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va investitsiya jarayonlarini faollashtirishda investitsiya muhiti muhim rol o‘ynashini hisobga olish kerak hamda qishloq xo‘jaligiga xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish va samarali o‘zlashtirish investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillarga bog‘liq bo‘ladi. Fikrimizcha, agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillarni umumlashtirib, quyidagi ko‘rinishda ifodalash maqsadga muvofiqdir (2-rasmga qarang).

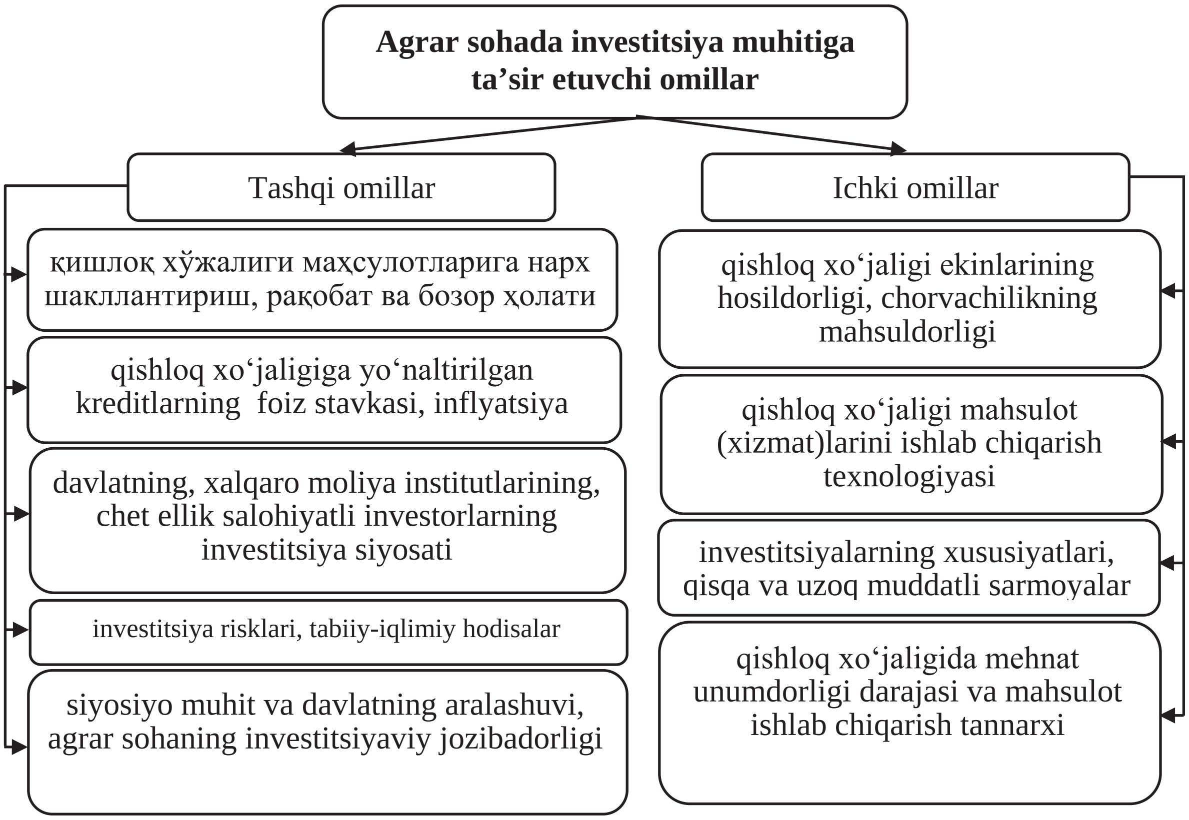

2-rasm. Agrar sohada investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillar[3].

Agrar sohada investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillarning ijobiy bo‘lishi, jozibadorligi xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi assatsiatsiyasi (FAO) ma’lumotlariga ko‘ra, «qishloq xo‘jaligida investitsiya muhitiga ta’sir etuvchi omillar (turli mojarolar, tabiiy-iqlimiy hodisalar, oziq-ovqat mahsulotlari narxining o‘sib borishi, aholi daromadlari tengsizligi darajasining o‘sib borishi va h.k.) oziq-ovqat xavfsizligi sohasida jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi» [19]. Haqiqatdan ham agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda qulay investitsiya muhitining yaratilishi agrar sohani intensiv rivojlantirib, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligi ta’minlashda g‘oyat muhim rol o‘ynaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xorijiy investorlar tomonidan foyda (daromad, naf) olish yoki ijtimoiy samaraga erishish maqsadida qishloq xo‘jaligi obyektlariga nisbatan uzoqroq muddatga yo‘naltirilgan (xarajatlar tarzida) barcha turdagi boylik (resurs)lar agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning mohiyatini ifodalaydi.

Agrar sohaga investitsiyalarni yo‘naltirilish obyekti sifatida: asosiy fondlar tarkibida turuvchi uskuna va jihozlar, texnika vositalarini sotib olish va o‘rnatish; turli xil maqsadlarga mo‘ljallangan bino-inshootlar (suv inshootlari, omborlar, chorvachilik binolari, issiqxonalar, texnikalarni saqlash binolari kabilar)ni barpo etish; bog‘lar yaratish; yangi yer maydonlarini o‘zlashtirish; yerlarning irrigatsion-meliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirish; yo‘llar qurish; elektr tarmog‘ini yaratish; mehnat qiluvchi ishchi-xodimlarni olis joylarga ko‘chirib

3 Тадқиқот натижалари асосида ишлаб чиқилган.

olib o'tish va ular uchun yashash sharoitini ta'minlash (qurilish ishlari); asosiy fondlarni kapital ta'mirlash; ularni yangilash, modernizatsiyalash yoki kengaytirish va shu kabilarni sanab o'tish mumkin.

Mamlakatda, xususan, qishloq xo'jaligida investitsiya faoliyatining rivojlanishi investitsiyalarni jalb etish uchun yaratilgan investitsiya muhitiga bog'liqligi sababli chet el va ichki investitsiyalarni iqtisodiyotga keng jalb etish uchun qulay investitsiya shart-sharoitlarini, jumladan, huquqiy, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish zarur. Yuqorida ta'kidlangan barcha shart-sharoitlar yaratilgandagina investitsiya muhitining qulayligini ta'minlash mumkin.

Bugungi kunga kelib, respublikada yaratilgan investitsion muhit iqtisodiyotning boshqa sohalari kabi qishloq xo'jaligiga ham investitsiyalarni keng jalb etish imkonini yaratib berdi va u yil sayin qulaylashtirib borilmoqda. Lekin, qishloq xo'jaligi sohasida investitsiyalarni, shu jumladan, xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha mavjud investitsiya muhitini qoniqarli darajada, deb bo'lmaydi. Shu munosabat bilan «O'zbekiston qishloq xo'jaligiga 2024 yilda mavjud loyihalar hisobidan 655 mln dollar xorijiy investitsiyani o'zlashtirish topshirildi. Shuningdek, to'g'ridan to'g'ri investitsiya ishtirokida 500 mln dollarlik yangi loyihalarni boshlash muhimligi» [20] ta'kidlandi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Agrar sohaning iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olib, mamlakatning yaqin kelajakdagi rivojlanish strategiyasiga asoslanib ta'kidlash mumkinki, qishloq xo'jaligi kelgusi yillarda ham iqtisodiyotning yetakchi tarmog'i bo'lib qoladi. Shu sababdan ham mazkur tarmoqni rivojlantirishning moliyaviy asoslarini atroflicha va chuqur o'rganish davr talabi hisoblanadi. Ayniqsa, tarmoqda ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi korxonalariga (qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaliklari) xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni rivojlantirish masalasi o'ta dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Bizning fikrimizcha, agrar sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirishda quyidagi tavsiyalardan foydalanish maqsadga muvofidir:

1. Qishloq xo'jaligi korxonalari tomonidan xorijdan olib kelinadigan ishlab chiqarilganiga uch yildan oshmagan barcha turdagi qishloq xo'jaligi texnikalari va agregatlari hamda ularning butlovchi buyumlari va ehtiyot qismlarini bojxona to'lovlaridan ozod qilinishi agrar sohada qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun zarur agrotexnik tadbirlarning o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta'minlaydi, sohada qishloq xo'jaligi texnikasiga bo'lgan talabni qondiradi, qishloq xo'jaligi korxonalarini zamonaviy va intensiv texnikalar bilan ta'minlashni rag'batlantiradi;
2. Xalqaro moliya institutlari tomonidan lizing kompaniyalariga ajratilgan investitsiyalar doirasida o'zini o'zi band qilgan shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga qishloq xo'jaligi texnikasi va agregatlarini lizingga berishni rivojlantirish zarur. Bu esa agrar sohani zamonaviy qishloq xo'jaligi texnikalari bilan ta'minlash ishlarini yanada rag'batlantiradi. Xususan, har qanday yuridik yoki jismoniy shaxs tomonidan istalgan xo'jalik subyektlaridan hech qanday cheklovlarsiz, raqobat asosida qishloq xo'jaligi texnikasini xarid qilish imkoniyatini yaratadi.
3. Xalqaro moliya institutlaridan jalb qilingan investitsiyalar hisobidan fermer va dehqon xo'jaliklariga qishloq xo'jaligi texnikalarini imtiyozli shartlarda lizingga berish amaliyotini rivojlantirish zarur. Bunday holat qishloq xo'jaligi texnikasi xaridini moliyalashtirish tizimini takomillashtirish, dehqon va fermer xo'jaliklari tomonidan xorijiy investitsiyalar hisobidan imtiyozli shartlarda qishloq xo'jaligi texnikalaridan foydalanish imkoniyatlari kengaytirish imkonini beradi.
4. Agrar sohada to'g'ridan to'g'ri chet el investitsiyalari evaziga tashkil etiladigan korxonalar ustav fondidagi chet el investitsiyalari ulushining eng kam miqdorini 15 foizdan 12 foizgacha kamaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu hol agrar sohada tashkil etilayotgan chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar sonining o'sish sur'atlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Глобальный агроэкспорт: ТОП-10 государств и самые сильные сельскохозяйственные страны мира | linDEAL.
2. FAO. 2023. Outcomes of the United Nations Food Systems Summit in Europe and Central Asia - A stocktake. Budapest. https://doi.org/10.4060/cc5319en. The Food and Agriculture Organization of the United Nations. Отчет Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций за 2022 год.
3. (PDF) Современные тенденции инвестиций в сельское хозяйство Current Trends in Investment in Agriculture (researchgate.net).
4. Telegram: Contact @avpharm.
5. Microsoft Word - K6077R_HELF_2050_.doc (fao.org).
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. 30-мақсад.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон ««Ўзбекистон – 2030» стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

8. O'zbek tilining izohli lug'ati - A.pdf (ziyouz.com).
9. Қаҳҳоров О.С. Қишлоқ хўжалигида кластер тизимини ривожлантириш: тажрибалар, натижалар ва истиқболли йўналишлар. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. — Бухоро: Sadriddin Salim Buxoriy, 2019. – Б. 3. – 260 б.
10. Марк Блауг. 100 великих экономистов до Кейнса. Перевод с английского под редакцией А.А.Фофонова. – СПб: Экономикус. 2009. – С. 128-130.
11. Marie Vander Donckt, Philip Chan, Andrea Silvestrini. A new global database on agriculture investment and capital stock. April 2021. – P. 106. Новая глобальная база данных по инвестициям в сельское хозяйство и акционерному капиталу - ScienceDirect.
12. Инвестиции как фактор повышения эффективности производства в аграрных формированиях (kubagro.ru).
13. Алимжанова Д. Проблемы привлечения иностранных инвестиций в аграрный сектор экономики страны (__[#483468]-574842.pdf).
14. Доклад Всемирного банка / World Development Report 2011: A Better Investment Climate for Everyone (World Development Report) // The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. 2010. Оксютик Г.П. Иностранные инвестиции в России. Монография. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. – С. 15.
15. ЎРҚ-598-сон 25.12.2019. Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида (lex.uz).
16. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. «И» ҳарфи. – Т.: «ЎМЭ» давлат илмий нашриёти. 2002. 4-том. – Б. 145.
17. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Таҳрир ҳайъати Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. – Т.: «Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси», 2008. – Б. 207.
18. https://lex.uz/docs/4664142.
19. ФАО, МФСР, ЮНИСЕФ, ВПП и ВОЗ. 2022. Краткий обзор. Положение дел в области продовольственной безопасности и питания в мире – 2022. Переориентация политики в области продовольствия и сельского хозяйства в интересах повышения экономической доступности здорового питания. Рим, ФАО. https://doi.org/10.4060/cc0640ru.
20. Аграр соҳа учун хорижий инвестициялар – Bugun.uz.

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.